

KS. MAREK CHMIELEWSKI

Lublin

PARAFIA JAKO WSPÓLNOTA WSPÓLNOT W POLSKICH PUBLIKACJACH POSOBOROWYCH*

Temat parafii i odnowy duszpasterstwa jest stale obecny w polskojęzycznych publikacjach teologicznych trzydziestolecia posoborowego. Trudno jednak powiedzieć, że należy on do najważniejszych, zwłaszcza gdy chodzi o koncepcję parafii jako wspólnoty wspólnot. Pierwsze, nieliczne zresztą, artykuły wprost podejmujące kwestię odnowy parafii poprzez obecność małych grup i wspólnot pojawiły się dopiero w połowie lat osiemdziesiątych. Wcześniej natomiast zajmowano się bardziej ogólną teologią parafii osadzoną w teologii diecezji, do czego inspirowała eklezjologia Soboru Watykańskiego II.

Wiele uwagi parafii – wspólnocie wspólnot poświęcono podczas sympozjum naukowego nt. *Parafia wczoraj – dziś – jutro*, zorganizowanego w dniach 12-13 IV 1983 roku przez Instytut Teologii Pastoralnej KUL z okazji 25-lecia jego istnienia¹ Zagadnieniem wspólnotowości parafii szczególnie interesuje się w swoich publikacjach ks. Ryszard Kamiński, profesor teologii pastoralnej na KUL²

* Por. M. Chmielewski, *Parafia jako wspólnota wspólnot w polskich publikacjach posoborowych (1965–1983). Studium pastoralne*, Lublin 1983, (mps AB KUL sygn. 2094).

¹ Zob. „Roczniki Teologiczno-Kanoniczne” (dalej: RTK), 32(1985), z. 6; Z. Skrobicki, *Parafia katolicka*, „Ateneum Kapłańskie” (dalej: AK), 75(1983), t. 101, s. 124-127.

² Zob. R. Kamiński, *Parafia wspólnotą wspólnot*, [w:] *Kościół w służbie człowieka*, red. W. Turek, J. Mariański, Olsztyn 1990, s. 203-217.

Można zaryzykować tezę o stopniowym rozwoju „polskiej” teologii parafii, ujmowanej głównie jako wspólnota wspólnot. Wydaje się, że wychodzi on od ogólnej koncepcji parafii jako wspólnoty w Kościele-Wspólnocie, następnie rozważa miejsce grup i wspólnot w życiu parafii, a wreszcie poszukuje czynnika integrującego aktywność apostołsko-ewangelizacyjną poszczególnych substruktur parafialnych.

I. PARAFIA JAKO WSPÓLNOTA W KOŚCIELE LOKALNYM

Już w latach trzydziestych w Polsce podejmowano próby teologicznego opisu parafii³, jednakże wyraźne zainteresowanie parafią, nie tylko z pozycji socjologicznych, ożywiło się po Soborze Watykańskim II, który wprawdzie nie poświęcił jej osobnej uwagi, poza 33 wzmiankami, z których 10 pojawiło się na marginesie doktryny o Kościele Powszechnym⁴, niemniej jednak przez swoje nastawienie pastoralne wniósł dużo inspiracji dla duszpasterstwa parafialnego.

W polskich publikacjach posoborowych parafia widziana jest jako konkretne wcielenie Kościoła, czego pełny wyraz dał Jan Paweł II w adhortacji apostołskiej *Christifideles laici* pisząc, że „parafia jest niejako ostatecznym umiejscowieniem Kościoła, a poniekąd samym Kościołem zamieszkującym pośród swych synów i córek” (nr 26). Wyrażna jest więc zależność teologii parafii od eklezjologii.

Pojęcie Kościoła jako Mistycznego Ciała, zapoczątkowane przez encyklikę Piusa XII *Mystici Corporis* (1943), zostało uzupełnione przez Sobór Watykański II pojęciem Kościoła jako Ludu Bożego (por. KK 9-13) stanowiącego wspólnotę wiary, nadziei i miłości (por. KK 8). Taka wizja Kościoła prowadzi w konsekwencji do odkrycia na nowo teologii Kościoła lokalnego, a w nim teologii parafii. Soborowa doktryna o parafii sytuuje się zatem w kontekście teologii diecezji⁵, której ośrodkiem jedności jest biskup

³ Zob. np.: *Organizacja parafii*, red. Z. Pilch, Poznań 1928; A. H l o n d, *O życiu parafialnym. List pasterski*, Płock 1933.

⁴ Zob. W M i z i o ł e k, *Teologia parafii*, [w:] *W służbie Ludowi Bożemu*, red. B. Bejze, Poznań-Warszawa 1983, s. 357-366; R. K a m i ń s k i, *Teologiczne spojrzenie na parafię*, AK 76(1984), t. 103, s. 388.

⁵ Zob. S. N a p i e r a ł a, *Teologiczne aspekty zagadnienia Kościołów lokalnych w dokumentach II Soboru Watykańskiego*, „Poznańskie Studia Teologiczne” 1(1972), s. 57-67; F. W o r o n o w s k i, *Jak pojmować parafię*, „Homo Dei” (dalej: HD), 42(1973), s. 17-

przez spełnianie trojakiej posługi: pasterskiej, profetycznej i kapłańskiej (por. DB 11). „Ponieważ biskup w swoim kościele nie może osobiście zawsze i wszędzie przewodniczyć całej owczarni, musi utworzyć grupy wiernych, wśród których najważniejsze są lokalnie zorganizowane parafie pod przewodnictwem pasterzy zastępujących biskupa. One bowiem w pewien sposób przedstawiają widzialny Kościół ustanowiony na całej ziemi” (KL 42).

W myśl nauki soborowej o Kościele (por. KL 2, 7, 10; KK 7, 11) diecezję należałoby uważać nie tyle za strukturę organizacyjno-administracyjną Kościoła, co raczej za miejsce sprawowania liturgii, zwłaszcza Eucharystii, oraz podmiot duszpasterstwa⁶ W takim też ujęciu trzeba rozumieć parafię jako część diecezji. Jak bowiem w diecezji wokół liturgii sprawowanej przez biskupa koncentruje się całe jej życie (por. KL 41), tak samo w parafii sprawowanie Eucharystii ma być ośrodkiem życia wspólnotowego wiernych gromadzących się wokół swojego duszpasterza.

Autorzy zwracają uwagę, że soborowe nauczanie o parafii jest do tego stopnia związane z teologią Kościoła lokalnego, iż w świetle wypowiedzi soborowych w parafii można odnaleźć wszystkie istotne przymioty Kościoła lokalnego. Parafia bowiem zależy od diecezji teologicznie i organizacyjnie. Nie jest jednak diecezją w miniaturze, choć przez jej pośrednictwo pozostaje we wspólnocie Kościoła Powszechnego⁷

Parafia jest więc dynamiczną komórką Kościoła o charakterze wspólnotowym, zaś przeżycie Eucharystii umacnia tę wspólnotę i ją ożywia. W związku z tym można zdefiniować parafię jako wspólnotę (*koinonia*), czyli miejsce, gdzie ludzie jednocząc się z Bogiem poprzez sprawowanie kultu (*leitourgia*), zespala ją się wzajemnie ze sobą w służebnej miłości (*diakonia*). W ten sposób dają świadectwo życia prawdziwie chrześcijańskiego (*martyria*)⁸

18; R. K a m i ń s k i, *Parafia w diecezji i Kościele powszechnym*, RTK 30(1983), z. 6, s. 109.

⁶ Zob. C. V a g a g g i n i, *Biskup i liturgia*, „Concilium”, 1965-1966, nr 1-10, s. 105; A. P o t o c k i, *Diecezja jako podmiot duszpasterstwa – polskie uwarunkowania*, AK 85(1993), t. 121, s. 24-38.

⁷ M. Ż u r o w s k i, *Człowiek w kościelnej wspólnocie wspólnot*, [w:] *Człowiek we wspólnocie Kościoła*, red. L. Balter, Warszawa 1979, s. 56; K a m i ń s k i, *Teologiczne spojrzenie na parafię*, s. 384.

⁸ R. K a m i ń s k i, *Parafia w Kościele w Polsce: jej zmierzch czy rozwój?*, AK 85(1993), t. 121, s. 40-45.

Odnośnie do funkcjonowania parafii jako wspólnoty wymienia się funkcje tradycyjne i nowe, przez które urzeczywistnia ona Kościół. Funkcje tradycyjne to przede wszystkim wyżej wymienione sprawowanie liturgii, świadczenie braterskiej miłości oraz nauczanie wiary. Oprócz tych funkcji podstawowych parafia jako wspólnota ma funkcje uzupełniające, takie na przykład jak: administrowanie dobrami materialnymi, szerzenie oświaty, kontrola nad życiem moralnym itp. Jednym z nowych zadań parafii jako wspólnoty jest rozwijanie małych grup życia duchowo-religijnego⁹

W myśl adhortacji apostołskiej Pawła VI *Evangelii nuntiandi* podstawowe funkcje parafii należy traktować łącznie jako jedno zadanie ewangelizacyjne, gdyż „[...] ewangelizację można określić jako pokazywanie Chrystusa Pana tym, którzy Go nie znają, jako kaznodziejstwo, katechizację, chrzest i udzielanie innych sakramentów” (EN 17). W ten sposób parafia staje się wspólnotą ewangelizacyjną.

Do najważniejszych funkcji parafialnej wspólnoty należy liturgia, a zwłaszcza celebrowanie Eucharystii, które stanowi o jej istocie, jak to zaznaczył Jan Paweł II, nazywając parafię „wspólnotą eucharystyczną, czyli wspólnotą zdolną do sprawowania Eucharystii” (ChL 26). Myśl tę podjął Kodeks Prawa Kanonicznego z 1983 roku, nakazując proboszczom troskę o to, by „[...] sprawowanie Eucharystii stało się centrum parafialnego zgromadzenia wiernych” (kan. 528 § 2). Parafia jest zatem wspólnotą kultu¹⁰

Nie mniej ważne dla misyjnej ekspansywności parafii jest nauczanie wiary. Dokonuje się ono na wiele sposobów, spośród których szczególne znaczenie zachowuje kaznodziejskie i katechetyczne przepowiadanie Słowa Bożego. Powinno być ono udziałem nie tylko duszpasterzy, ale także świeckich, zwłaszcza jeśli mają oni misję kanoniczną¹¹

Funkcja miłości czynnej, przez którą parafia urzeczywistnia Kościół, zwrócona jest przede wszystkim ku integralnemu dobru człowieka, stąd obejmuje ona nie tylko dzieła miłosierdzia, ale także odnowę porządku

⁹ Zob. R. F o r y c k i, *Duszpasterstwo małych wspólnot*, [w:] *W służbie Ludowi Bożemu*, s. 465-478; R. K a m i ń s k i, *Funkcje tradycyjne i nowe parafii terytorialnej*, RTK 32(1985), z. 6, s. 55-59.

¹⁰ R. K a m i ń s k i, *Parafia wspólnotą kultu*, RTK 31(1984), z. 6, s. 107-162; J. G r e ź l i k o w s k i, *Proboszcz pasterzem wspólnoty parafialnej*, HD 61(1993), nr 1, s. 20-27.

¹¹ Zob. R. K a m i ń s k i, *Przynależność do parafii – wspólnoty wiary w nauczaniu Kościoła współczesnego*, RTK 33(1986), z. 6, s. 38 n.

doczesnego. W ten sposób parafia jeszcze pełniej urzeczywistnia Kościół zakorzeniony w rzeczywistości doczesnej (por. ChL 27)¹²

W tym bogatym rozumieniu (obok innych znaczeń, np. socjologicznych) pojęcie „parafia jako wspólnota” lub pojęcie „wspólnota parafialna” używane jest w polskich publikacjach posoborowych. Od strony teologicznej pojęcie to nie budzi większych zastrzeżeń i jest w pełni usankcjonowane przez eklezjologię soborową. Natomiast prowadzone badania socjologiczne nad religijnością w Polsce rodzą poważne wątpliwości odnośnie do takiego ujmowania parafii w praktyce duszpasterskiej. W parafiach współczesnych bowiem brak jest tej więzi, jaka powinna cechować autentyczną wspólnotę. Zamiast tego, z powodu wzrostu liczebności parafii miejskich i migracji ludności ze wsi do miast, występuje anonimowość i brak bezpośrednich odniesień osobowych¹³ Natomiast wpływ urbanizacji na życie wsi osłabił naturalną więź społeczną, jaka istniała w parafii wiejskiej¹⁴ Zachodzi więc taka sytuacja, że parafie miejskie nie wytworzyły jeszcze wspólnotowych więzi, podczas gdy parafie wiejskie już je utraciły. W obu przypadkach trzeba te więzi wspólnotowe na nowo kształtować, ale już opierając się na innych wartościach.

Pastoraliści w obliczu rzeczywistej sytuacji Kościoła w Polsce poszukują dróg odnowy duszpasterstwa parafialnego odwołując się do dynamiki misyjnej małych grup i wspólnot. Globalną wizję takiej odnowy zgłaszał już w latach siedemdziesiątych ks. Franciszek Blachnicki¹⁵ Założony przez niego Ruch Światło-Życie z różnorodnością swoich diakonii pozostaje w służbie odnowy Kościoła lokalnego. Natomiast począwszy od lat osiem-

¹² Zob. A. P a w ł o w s k i, *Caritas w parafii: akcja dobroczynna czy duszpasterstwo?*, AK 85(1993), t. 121, s. 278-282.

¹³ Zob. H. B e d n o r z, *Współczesna parafia miejska*, [w:] *Dei virtus*, red. J. Krucina, Wrocław 1974, s. 52-62; W. P i w o w a r s k i, *Problemy duszpasterskie w strefie urbanizacji*, „Przegląd Powszechny”, 1(1982), nr 3, s. 23-35; H. Ż o c h o w s k i, *Parafia wobec przemian współczesnych. (Charakterystyka przemian – kierunki nowego duszpasterstwa)*, [w:] *W służbie Ludowi Bożemu*, s. 367-385.

¹⁴ Zob. I. T o k a r c z u k, *Parafia wobec przemian kulturowych na wsi*, [w:] *Dei virtus*, s. 45-54; J. M a r i a ń s k i, *Przynależność do Kościoła jako problem badawczy*, „Chrześcijanin w świecie” 9(1977), nr 3, s. 69-84; R. K a m i ń s k i, *Środowisko społeczne a przynależność do parafii w świetle badań socjologicznych na KUL*, RTK 28(1981), z. 6, s. 173-184.

¹⁵ Zob. F. B l a c h n i c k i, *Charyzmat Ruchu Światło-Życie w służbie odnowy Kościoła lokalnego*, Światło-Życie [b.m.r.w.], (mps powiel.); por. M. M a r c z e w s k i, *Teolog odnowy Kościoła. (Ks. Franciszek Blachnicki: 24 III 1921-27 II 1987)*, AK 79(1987), t. 109, s. 371-377.

dziesiątych inną nieco metodę odnowy parafii wspólnotowej w Polsce wciela w życie włoski ruch Movimento per un Mondo Migliore (Ruch o Lepszy Świat)¹⁶

II. WSPÓLNOTY W PARAFII

„Człowiek jest pierwszą drogą – pisze Jan Paweł II – po której winien kroczyć Kościół w wypełnianiu swojego posłannictwa; jest pierwszą i podstawową drogą Kościoła, drogą wyznaczoną przez samego Chrystusa” (RH 14). Toteż szansą odnowy duszpasterstwa parafialnego jest zwrócenie się ku człowiekowi jako osobie wezwanej do zbawienia w ramach społeczności Ludu Bożego (por. KK 9). To zwrócenie może się w pełni dokonać tylko w małej wspólnotie liczącej kilkanaście osób. Charakterystyczną cechą małej grupy jest bowiem bezpośredniość porozumienia międzyosobowego, dzięki czemu jednostka odkrywa swoją tożsamość i zarazem otwiera się na wartości ogólnoludzkie. Jeżeli jest to wspólnota religijna, to dzięki niej osoba nawiązuje także bezpośredni kontakt z Bogiem, gdyż recepcja wiary dokonuje się przede wszystkim przez utożsamienie się chrześcijanina ze wspólnotą wierzących. Z bezpośredniości małej grupy wypływa jej otwartość na drugiego człowieka i dynamizm apostołski, mający na względzie integralnie rozumiane dobro osoby ludzkiej.

Dowartościowanie wspólnot w odnowie duszpasterskiej ma swoją soborową inspirację. Sobór bowiem bardzo ceni przyjacielską wymianę poglądów w małych zespołach działających bez żadnych określonych form ustawowych czy organizacyjnych, jako jedną z form apostołatu (por. DA 17). Ponadto we wspólnotie, która jest odwzorowaniem jedności Osób Trójcy Świętej, najgłębiej ujawnia się działanie Ducha Świętego – Przyczyny jedności Kościoła. Stąd też autentyczna wspólnota chrześcijańska, jako struktura charyzmatyczna Kościoła, pozostaje zawsze w ścisłej łączności ze strukturą hierarchiczną, jak podkreśla Jan Paweł II w *Christifideles laici*¹⁷ gdzie wiele uwagi poświęcił wspólnotowemu apostołatowi świeckich.

¹⁶ Zob. M. N o w a k, *Posoborowa odnowa parafii*, HD 55(1986), s. 118-122; t e n ż e, *Projekt odnowy parafii Ruchu Mondo Migliore*, tamże, s. 208-214.

¹⁷ Por. ChL 21, 30; Zob. L. B a l t e r, *Zbawcza obecność Ducha Świętego w Kościele i w świecie*, HD 43(1974), nr 3, s. 174.

Mając to na względzie, niektórzy z polskich autorów proponują odnowę duszpasterstwa parafialnego polegającą na przekształceniu parafii we wspólnotę małych wspólnot. Pluralizm małych grup – zdaniem tychże autorów – sprawi, że parafia doskonalej zrealizuje swoje podstawowe funkcje, przez które urzeczywistnia się Kościół.

W zakresie funkcji przekazywania wiary grupy nieformalne w parafii, czyli wspólnoty – jak głosi adhortacja apostołska Pawła VI *Evangelii nuntiandi* – „[...] będą seminarium ewangelizacji i będą służyć większym wspólnotom, szczególnie Kościołom partykularnym. [...] [Wspólnoty – przyp. M. Ch.] jako słuchacze Ewangelii sobie głoszonej i jako odbierające w szczególny sposób ewangelizację, same staną się bezzwłocznie głosicielami Ewangelii” (EN 58). Z tej racji doniosłą rolę małych wspólnot w pełnieniu parafialnej funkcji nauczania widzi się zwłaszcza w dziedzinie katechizacji, polegającej głównie na tworzeniu tzw. wspólnot katechetycznych i katechumenackich. Ponadto nie bez znaczenia jest osobiste świadectwo życia chrześcijańskiego (por. EN 44-46). Podkreśla się tu niezastąpione miejsce wspólnoty rodzinnej w procesie przekazywania wiary (por. FC 52)¹⁸

W zakresie funkcji liturgicznej parafii zadaniem małych wspólnot jest, „[...] aby obecni podczas Eucharystii chrześcijanie nie byli jako obcy i milczący widzowie, lecz aby przez obrzędy i modlitwy tę tajemnicę dobrze rozumieli, w świętej czynności uczestniczyli świadomie, pobożnie i czynnie [...]” (KL 48). W ten sposób staną się oni prawdziwą wspólnotą eklezjalną¹⁹

Funkcja miłości czynnej – zdaniem Ojców Soboru Watykańskiego II – jest szczególnym zadaniem ludzi świeckich (por. KK 31, 33). Toteż z racji niedowartościowania roli laikatu w Kościele, funkcja ta ograniczała się tylko do dzieł charytatywnych. Natomiast wraz z rozwojem teologii laikatu rozwija się także teologia miłości czynnej Kościoła. Wspólnoty religijne, skupiające w zdecydowanej większości ludzi świeckich, z natury swojej nastawione są na jej realizację. Dla koordynacji działań w tym zakresie

¹⁸ Zob. E. M a j c h e r, *Współdział rodziców w katechizacji parafialnej*, [w:] *W służbie Ludowi Bożemu*, s. 437-451.

¹⁹ Zob. L. B a l t e r, *Zgromadzenia liturgiczne małych wspólnot*, tamże, s. 479-493.

postuluje się reaktywowanie instytucji diakonatu stałego mężczyzn i kobiet²⁰

Jak widać z powyższego, parafia i wspólnota w swoich funkcjach konstytutywnych są zbieżne, dlatego w koncepcji parafii jako wspólnoty wspólnot chodzi o rozłożenie podstawowych funkcji parafii na małe grupy środowiskowe celem pełnej ich realizacji w szerokim zakresie. W myśl soborowej teologii Ludu Bożego wszyscy są bowiem w jednakowy sposób odpowiedzialni za urzeczywistnianie Kościoła w świecie. Nie jest to już wyłączna funkcja hierarchii Kościoła, jak określała to eklezjologia potrydencka i sankcjonował Kodeks Prawa Kanonicznego z 1917 roku.

Z interesującego nas punktu widzenia parafii – wspólnoty wspólnot, rodzina jako środowisko ewangelizujące jest podstawową wspólnotą w sensie socjologicznym i teologicznym (por. KK 35; DA 30; KDK 52; DWCH 3). By jednak rodzina była w pełni zdolna do podjęcia misji ewangelizacyjnej we współczesnym świecie, potrzebna jest jej pomoc ze strony Kościoła oraz ze strony innych rodzin. Z tej racji Sobór zachęca rodziny, by „[...] zespały się w jakieś związki” (DA 11; por. DK 5; KDK 52; DWCH 6). Działalność takich związków rodzinnych (wspólnot rodzinnych) będzie mieć skuteczny wpływ na życie parafii w przewyciężaniu w pierwszym rzędzie anonimowości, następnie w przejęciu szeregu funkcji parafii, takich jak: katechizacja, apostołstwo charytatywne itp. Dużo pisał na ten temat Jan Paweł II w adhortacji apostołskiej *Familiaris consortio* (por. nr 70-72), do której także nawiązują liczni autorzy.

Gdy mówi się o wspólnotach rodzinnych w parafii, to nie chodzi o monopolizowanie duszpasterstwa rodzinnego. Autorzy zdają sobie sprawę z istnienia problemu integracji osób samotnych w życie środowiska. Ponadto rodzina, mimo swej fundamentalnej roli w inicjacji wiary, nie jest w stanie zaspokoić wszystkich potrzeb religijnych swoich członków. Stąd rodzi się potrzeba tworzenia w parafii religijnych wspólnot o charakterze formacyjno-modlitewnym, obejmujących poszczególne kategorie ludzi. Do nich zalicza się dziecięce i młodzieżowe wspólnoty służb liturgicznych oraz wspólnoty katechetyczne różnych grup wiekowych, w tym także dorosłych.

²⁰ Zob. A. L. S z a f r a ń s k i, *Diakonisa*, „Novum” 21(1979), z. 4-5, s. 170-206; R. Rogowski, *Mój Kościół lokalny. Sytuacja i perspektywy*, „Więź”, 23(1980), nr 11-12, s. 110; M. M a r c z e w s k i, *Reaktywowanie diakonatu stałego a znaki czasu*, RTK 28(1981), z. 6, s. 153-165.

Przede wszystkim zaś należą tu wspólnoty katechumenackie bądź neokatechumenackie (w odróżnieniu od neokatechumenalnych), w których widzi się szansę zdynamizowania życia Kościoła. Katechumenat bowiem poprzez formację katechetyczno-liturgiczną, odbywającą się we wspólnocie, dąży do przeżycia wiary jako osobowego spotkania z Chrystusem. Toteż zwraca się uwagę, iż drogą do nadania duszpasterstwu charakteru ekspansywnego jest ewangelizacja wzorowana na katechumenacie²¹. Temu celowi mają służyć rekolekcje ewangelizacyjne²², których wynikiem będzie utworzenie grup formacyjnych o profilu katechumenatu szkolnego bądź katechumenatu dorosłych, a nawet o profilu katechumenatu rodzinnego (zespoły rodzinne). Z nich będą stale wyłaniały się wspólnoty diakonijne i apostołskie, podejmujące w parafii współodpowiedzialność za jej wzrost. Wspólnoty te stają się ogniskami ewangelizacji permanentnej, toteż widzi się w tej formie ewangelizacji poprzez rekolekcje i grupy formacyjne jedyną zasadę strategiczną odnowy Kościoła²³.

Także tradycyjne bractwa i grupy dewocyjne, wśród nich m.in. Franciszkański Zakon Świeckich, zwany popularnie tercjarstwem, służą duszpasterstwu ewangelizacji poprzez pewne formy wspólnotowe. I tak, dla przykładu, według odnowionej reguły Franciszkański Zakon Świeckich ma być zaangażowany w duszpasterstwo parafialne, gdzie realizuje swój charyzmat jako własną formę życia ewangelicznego w świecie²⁴.

W całości życia parafialnego, obok wspólnot rodzinnych i wspólnot formacyjno-modlitewnych, zwraca się także uwagę na potrzebę stworzenia wspólnot kapłańskich i zakonnych.

Racją dla tworzenia wspólnot kapłańskich w parafii jest zmieniająca się pozycja kapłana w życiu społeczno-religijnym. Ponadto specjalizacja duszpasterstwa domaga się kierownictwa zespołowego w parafii²⁵. Osta-

²¹ Zob. Z. C z e r w i ń s k i, *Wspólnoty neokatechumenalne jako jedna z form duszpasterstwa ewangelizacji*, RTK 26(1979), z. 6, s. 16.

²² Zob. [bez autora], *Rekolekcje ewangelizacyjne. Podręcznik*, Światło-Życie [b.m.w.] 1986; G. S i w e k, *Misje ludowe jako charyzmatyczna odnowa parafii*, AK 86(1994), t. 122, s. 30-42.

²³ Zob. *Podręcznik rekolekcji ewangelizacyjnych*, [b.m.w.] 1977, s. 40 (mps powiel.); G. S i w e k, *Misje ludowe a „małe grupy”*, HD 55(1986), s. 214-220.

²⁴ Zob. Cz. F. B ą k, *Funkcje apostołskie Franciszkańskiego Zakonu Świeckich*, Lublin 1982, s. 52-124 (mps AB KUL).

²⁵ Zob. R. K a m i ń s k i, *Wspólnotowość życia prezbiterium parafialnego*, HD 45(1976), s. 12-17; J. R u c h, *Wspólnota prezbiterium diecezjalnego w nauce Soboru Watykańskiego II*, „Studia Theologica Varsaviensia”, 14(1976), f. 1, s. 282-288.

teczną jednak racją wspólnot kapłańskich jest udział w kapłaństwie Chrystusa i eklezjalny charakter kapłaństwa sakramentalnego. Kapłan bowiem ma rację bytu tylko w Kościele i przez pośrednictwo Kościoła uczestniczy w kapłaństwie Chrystusa. Sobór Watykański II mając na względzie powyższe motywy „[...] celem nadania większej skuteczności trosce o dusze, usilnie poleca życie wspólne kapłanów, zwłaszcza związanych z tą samą parafią, które obok wzmożenia działalności apostołskiej daje wiernym przykład miłości i jedności” (DB 30). Kwestia ta znalazła swe uszczegółowienie w adhortacji apostołskiej Jana Pawła II *Pastores dabo vobis* (nr 81), a zwłaszcza w *Dyrektorium o życiu i posłudze kapłanów* Kongregacji do spraw Duchowieństwa (nr 29-31, 55, 81).

O ile w odniesieniu do duchowieństwa należałoby szukać wspólnotowych form życia i działania, o tyle w odniesieniu do zakonów trzeba na nowo, w świetle posoborowej eklezjologii i duszpasterstwa, rozpoznawać ich miejsce i zadania w parafii. Nauczanie Kościoła, dowartościowując śluby przestrzegania rad ewangelicznych widzi w nich doskonałą formę realizacji bytu Kościoła jako wspólnoty zbawczej²⁶. Na tej podstawie wspólnota zakonna w parafii przez sam fakt istnienia apostołuje, będąc wzorem jedności, do jakiej dąży parafia, a przy tym uwydatnia eschatologiczny sens każdej ludzkiej wspólnoty, tak rodzinnej, jak i parafialnej. Z tej racji Sobór poleca, by „[...] całe życie zakonników [...] było przepojone duchem apostołskim, a cała działalność apostołska by była nacechowana duchem zakonnym” (DZ 8).

Apostołskie posłannictwo zakonów i instytutów życia konsekrowanego w takim rozumieniu, zwłaszcza w odniesieniu do parafii, jest niestety dość skąpo ukazywane w naszej literaturze, a przy tym na ogół w oderwaniu od struktur Kościoła i jego rzeczywistej sytuacji. Wprawdzie zakony nie są związane z parafią w sposób konieczny, niemniej jednak ich działalność wplata się w podstawowe struktury organizacyjne Kościoła, jakimi są diecezja i parafia. Koniecznym więc byłoby określenie miejsca i roli wspólnot życia konsekrowanego w życiu parafii ukształtowanej jako wspólnota wspólnot²⁷.

²⁶ Zob. B. P r z y b y l s k i, *Istota życia zakonnego*, AK 59(1967), t. 70, s. 272; G. B. H u m e, *Życie konsekrowane i jego misja w Kościele i w świecie*, „L'Osservatore Romano”, 16(1995), nr 1, s. 19.

²⁷ Zob. A. Ż u c h o w s k i, *Zakonnicy w pracy duszpasterskiej Kościoła*, [w:] *W służbie Ludowi Bożemu*, s. 665-677.

III. CZYNNIKI WSPÓLNOTOTWÓRCZE W PARAFII

Wydaje się, że koncepcja parafii jako wspólnoty wspólnot w praktyce niesie ze sobą poważne niebezpieczeństwo rozbicia, atomizacji parafii, a co za tym idzie – zachwiania podstawowej struktury Kościoła i jego zbawczej misji. Zachodzi więc potrzeba wskazania, co będzie czynnikiem wspólnototwórczym w parafii, a zarazem czynnikiem integrującym poszczególne sub-struktury parafialne.

W wymiarze funkcjonalno-organizacyjnym życia parafii pastoraliszczy, idąc za myślą Soboru i posoborowego nauczania Kościoła, na pierwszym miejscu stawiają Parafialne Rady Duszpasterskie jako czynnik integrujący. Natomiast w wymiarze teologiczno-duchowym takim czynnikiem wspólnototwórczo-integrującym jest zgromadzenie eucharystyczne. Rodzina zaś w życiu i rozwoju parafii – wspólnoty wspólnot odgrywa specyficzną i w pewnym sensie komplementarną rolę w stosunku do dwóch wymienionych czynników integracyjno-wspólnototwórczych.

Powołanie do życia rad duszpasterskich, jakiego dokonał ostatni Sobór, jest konsekwentnym realizowaniem założeń eklezjologii soborowej²⁸ Ujmuje ona Kościół jako Lud Boży, w którym każdy członek jest wezwany do odpowiedzialności (por. KK 37). Toteż polscy pastoraliszczy na wielu miejscach podkreślają znaczenie Parafialnych Rad Duszpasterskich dla uaktywnienia świeckich. Z ich zaangażowaniem wiąże się nadzieje na skuteczniejsze oddziaływanie na środowisko, dzięki czemu parafia będzie mogła lepiej wypełniać swe podstawowe zadania²⁹ Jednakże ta forma apostołstwa świeckich jest w Polsce mało rozpowszechniona. „Jedyna możliwość formalnego wpływu na życie Kościoła lokalnego, jaką dał świeckim Sobór – stwierdza jeden z autorów – nie została dotąd zrealizowana ze szkodą dla samego Kościoła i z pewną krzywdą, wyrządzoną w ten sposób świeckim”³⁰ Pomimo wielu teoretycznych opracowań, wciąż brak jest doświadczenia w dziedzinie funkcjonowania rady dusz-

²⁸ Zob. E. W e r o n, *Parafialna Rada Duszpasterska*, „Tygodnik Powszechny” 31(1977), nr 13, s. 3; T. P i e r o n e k, *Rada duszpasterska: powstanie, rozwój, problematyka*, [w:] *W służbie Ludowi Bożemu*, s. 422-436.

²⁹ Zob. S. W ó j c i k, *Wokół odnowy wspólnoty parafialnej*, tamże, 42(1973), s. 2 n.; S. W ó j t o w i c z, *Posoborowa koncepcja Rady Duszpasterskiej w parafii*, HD 49(1980), s. 200; A. D u n a j s k i, *Wierni świeccy w parafii – obawy czy nadzieje? (Świadectwo proboszcza)*, AK 86(1994), t. 122, s. 43-54.

³⁰ R o g o w s k i, art. cyt., s. 112.

pasterskiej. Wobec tego zachodzi potrzeba odwołania się do doświadczeń innych krajów³¹

Zauważa się pewne ożywienie w tej dziedzinie, jakie wnoszą powołane w ostatnich latach zespoły synodalne oraz reaktywowana w Polsce Akcja Katolicka.

Mimo iż Parafialna Rada Duszpasterska ma między innymi za zadanie pełnić funkcję czynnika integrującego we wspólnocie parafialnej, to jednak zarówno *Dyrektorium Apostolstwa Świeckich*, jak i *Wytyczne w sprawie Parafialnych Rad Duszpasterskich* oraz liczne publikacje nic nie mówią o wspólnotowym charakterze Parafialnej Rady Duszpasterskiej. Wydaje się jednak, że jeżeli ma ona pełnić funkcję koordynacyjno-jednoczącą w parafialnej wspólnocie wspólnot, sama powinna być wspólnotą. Tak ukształtowaną Parafialną Radę Duszpasterską należałoby określić jako zewnętrzny, instytucjonalno-funkcjonalny czynnik jednoczący charyzmatyczne wspólnoty, dlatego jest niejako miejscem spotkania urzędu i charyzmatu w Kościele na poziomie parafii³²

To jednak nie wystarczy. Wspólnota parafialna jako rzeczywistość nadprzyrodzona potrzebuje wewnętrznej przyczyny sprawczej jedności. Jest nim eucharystyczne zgromadzenie parafialne, zwłaszcza niedzielne. Parafia – jak to już zostało powiedziane – jest najbardziej właściwym podmiotem sprawowania Eucharystii, co podkreśla Sobór, mówiąc, iż wśród grup zbierających się na sprawowanie Eucharystii „[...] najważniejsze są lokalnie zorganizowane parafie” (KL 42)³³

Zgromadzenie eucharystyczne jest fundamentem parafii przez to, że buduje jedność wertykalną i horyzontalną. Vaticanum II i nauka posoborowa wskazują na jedność Ludu Bożego jako zasadniczy skutek eucharystycznej Ofiary³⁴ Można zatem za Lecouyerem powiedzieć, że „[...] parafia ist-

³¹ Zob. R. K a m i ń s k i, *Rady duszpasterskie we Włoszech znakiem odnowy eklezjalnej*, „Chrześcijanin w świecie” 10(1978), nr 6, s. 82-94; t e n ż e, *Parafialna Rada Duszpasterska w Austrii w świetle badań socjologicznych*, „Collectanea Theologica” 52(1982), f. 3, s. 127-137; N. K a r s z n i a, *Rady duszpasterskie w archidiecezji krakowskiej*, „Chrześcijanin w świecie”, 11(1979), z. 7, s. 48-58; por. *Uchwały I Synodu Diecezji Katowickiej*, Katowice-Rzym 1976, passim.

³² Zob. J. G r ę ź l i k o w s k i, *Rady parafialne w prawie kanonicznym i życiu parafialnym*, HD 61(1992), nr 2-3, s. 90-98.

³³ Por. Instrukcja *Eucharisticum mysterium*, nr 18.

³⁴ Por. KL 48; KK 11; DE 2, 15; DA 4; Instrukcja *Eucharisticum mysterium*, nr 6; *Wprowadzenie Ogólne do Mszału Rzymskiego*, nr 55 n.

nieje o tyle, o ile zbiera się, by sprawować Eucharystyczną Ofiarę”³⁵ Zdaniem teologów cel duszpasterstwa, jakim jest urzeczywistnianie Kościoła w teraźniejszości³⁶, najdoskonalej realizowany jest poprzez uczestnictwo wiernych we Mszy św. Wierni uczestnicząc w Eucharystii spełniają istotne posłannictwo Kościoła, zaś jego samourzeczywistnianie dokonuje się za pomocą funkcji pełnionych przez poszczególnych członków Ludu Bożego w tym zgromadzeniu³⁷ Toteż wierni przez swój udział we Mszy, zwłaszcza niedzielnej, budują Kościół nie tyle w sferze jego działania, co raczej w sferze jego istnienia. Z uwagi na to, troska o zaangażowanie i owocne uczestnictwo w zgromadzeniu eucharystycznym (por. KL 48) jest najważniejszym zadaniem duszpasterstwa³⁸ Jest to – jak się określa – cel i ostateczny sens duszpasterstwa. Z tej racji duszpasterstwo liturgiczne, jako trzon aktywności pastoralnej parafii, powinno być zorientowane na tworzenie grup liturgicznych, ponieważ umacniają one więź ludzi pomiędzy sobą i z ołtarzem³⁹

Na marginesie tego warto zauważyć problem podnoszony przez niektórych autorów: czy sprawować liturgię masową, czy też dla małych grup? Podkreśla się, że masowość Mszy niedzielnych nie stwarza wszystkim wiernym możliwości pełnego uczestnictwa, utrzymuje przy tym anonimowość i osłabia przeżycie wspólnoty. Postuluje się więc sprawowanie Eucharystii w mniejszych grupach, przy czym dostrzega się, że specjalne Msze dla grup stanowych rozbijają poczucie więzi rodzinnej i więzi parafialnej⁴⁰ W tej sytuacji rozwiązaniem kompromisowym wydaje się być duże urozmaicenie form z wyeksponowaniem rodzinnego przeżycia Mszy

³⁵ *Zgromadzenie liturgiczne: jego fundamenty biblijne i patrystyczne*, „Concilium”, 1965-66, nr 1-10, s. 130.

³⁶ Por. F. B l a c h n i c k i, *Teologia pastoralna ogólna*, cz. I, Lublin 1970, s. 299.

³⁷ Zob. tamże, s. 27; L. B a l t e r, *Rola liturgii w życiu wspólnoty parafialnej*, [w:] *W służbie Ludowi Bożemu*, s. 395 n.

³⁸ Zob. R. Z i e l a s k o, *Uczestnictwo wiernych we Mszy św. podstawą działalności duszpasterskiej Kościoła*, [w:] *Studia teologiczne*, red. E. Kopeć, Lublin 1979, t. II, s. 140; por. F. W o r o n o w s k i, *Teologia duszpasterstwa liturgicznego*, Łomża 1977, passim.

³⁹ Zob. R. Z i e l a s k o, *Parafia jako Zgromadzenie Eucharystyczne*, „Studia Theologica Varsaviensia”, 6(1968), f. 2, s. 96.

⁴⁰ Zob. J. M. S z y m u s i a k, *Zgromadzenie Eucharystyczne wyrazem misterium Kościoła*, [w:] *Kościół w świetle Soboru*, red. H. Bogacki, Poznań 1968, s. 126; J. C h a r y t a n s k i, *Parafia wspólnotą przekazu wiary i życia chrześcijańskiego*, [w:] *Ewangelizacja*, red. J. Krucina, Wrocław 1980, s. 223.

św., bowiem rodzina odgrywa ważną i specyficzną rolę w integrowaniu parafii – wspólnoty wspólnot.

Nic dziwnego zatem, że w polskich publikacjach teologiczno-pastoralnych zajmujących się problemem odnowy duszpasterstwa oraz wypracowaniem modelu współczesnej parafii dynamicznej i misyjnej, dużo uwagi poświęca się rodzinie jako wspólnocie⁴¹. Ponieważ rodzina spełnia zadania prokreacyjne i wychowawcze, dlatego ma wiele wspólnego z parafią pod względem funkcjonalno-organizacyjnym. Parafia, zwłaszcza o charakterze wspólnotowym, niejako rodzi do życia wiary i wychowuje w wierze. Z tej racji mówi się nawet, że powinna ona być wspólnotą wspólnot rodzinnych. Znajduje to poniekąd uzasadnienie w rodzinnej strukturze Kościoła, o której mówi już tradycja apostołska⁴². Myśl tę podejmuje ostatni Sobór głosząc, że Kościół jest rodziną, a rodzina jest Kościołem (por. KK 11, 41; DA 11; FC 49-50)⁴³. O doniosłości rodziny w życiu współczesnego Kościoła, a szczególnie duszpasterstwa parafialnego, wielokrotnie wypowiadał się Jan Paweł II, co dało okazję do licznych publikacji na ten temat⁴⁴.

Podkreślanie szczególnej pozycji rodziny w parafii oznacza wyraźny zwrot ku duszpasterstwu rodzin, które – jak zaznaczają autorzy – było zaniedbane na rzecz duszpasterstwa stanowego, uniemożliwiającego wprost integrację rodziny w życie parafii⁴⁵.

IV WNIOSKI KOŃCOWE

W ogromnym skrócie omówione zostały tu małe grupy i wspólnoty oraz ich rola w ożywieniu życia religijnego parafii, tak jak widzą je polskojęzyczne publikacje posoborowe, sięgające na bieżąco do *Magisterium Ecclesiae*. Nietrudno zauważyć, że wszystkie wspólnoty w parafii mają swe

⁴¹ Zob. A. B ł a w a t, L. B a l t e r, „Rodzina Dzieci Bożych” [w:] *Człowiek we wspólnocie Kościoła*, s. 30-45; N. G r e i n a c h e r, *Rodzina w parafii*, „Novum” 22(1980), z. 9, s. 119-124; A. P o t o c k i, *Rodzina a parafia*, „Chrześcijanin w świecie” 12(1980), nr 7-8, s. 37-49; J. K r u c i n a, *Rodzina – miejsce ewangelizacji*, [w:] *Ewangelizacja*, s. 301-311.

⁴² Por. np.: 1 P 2, 17; Rz 13, 18; Ga 5, 13; 2 Kor 6, 11-13; 7, 2-3.

⁴³ Zob. B ł a w a t, B a l t e r, art. cyt., s. 30-32.

⁴⁴ Zob. np.: B. M i e r z w i ń s k i, *Wspólnoty rodzin – znakiem czasu*, AK 87(1995), t. 124, s. 227-241.

⁴⁵ Zob. G r e i n a c h e r, art. cyt., s. 123.

odniesienie do rodziny, jako wspólnoty naturalnej, i do celebracji eucharystycznej, jako wspólnoty nadprzyrodzonej. Rodzina i sprawowanie Eucharystii są biegunami życia i rozwoju parafii jako wspólnoty wspólnot. Każda wspólnota w parafii powstaje i rozwija się dzięki rodzinie, zaś przez uczestnictwo w zgromadzeniu eucharystycznym nawiązuje wertykalną jedność z Bogiem, przez co zespala się horyzontalnie z innymi wspólnotami parafii.

Model parafii – wspólnoty wspólnot, jaki da się utworzyć na podstawie polskich publikacji posoborowych, można nazwać modelem parafii misyjnej, bowiem – jak zauważają autorzy – w każdej parafii istnieje kategoria ludzi religijnie obojętnych i dystansujących się od Kościoła, do których szczególnie zaadresowana jest działalność ewangelizacyjna. Także wśród katolików praktykujących brak jest dostatecznej świadomości wspólnotowej i dlatego zachodzi konieczność pracy formacyjno-ewangelizacyjnej, obejmującej zwłaszcza małe wspólnoty. Chodzi o to, by ludzie ci z tradycyjnej postawy religijnej doszli do pogłębionej świadomości eklezjalnej. Źródłem dynamiki misyjnej parafii są małe wspólnoty, w których najpełniej realizuje się chrześcijańskie powołanie do świętości (por. KDK 25)⁴⁶

Na koniec trzeba zauważyć, że polska myśl pastoralno-teologiczna doby posoborowej ukazuje braki duszpasterstwa w jego tradycyjnych formach, biorąc jednocześnie pod uwagę szereg obiektywnych trudności, na jakie napotyka Kościół w dobie obecnej. Jest to punktem wyjścia dla intensywnych poszukiwań w dziedzinie metod duszpasterstwa opartego na eklezjologicznej koncepcji teologii pastoralnej. Wydaje się zatem, że najbardziej adekwatnym wnioskiem wyciągniętym z przesłanki teologicznej, jaką jest eklezjologia Vaticanum II w zestawieniu z sytuacją duszpasterstwa w Polsce, jest koncepcja parafii – wspólnoty wspólnot.

Obok niewątpliwych walorów, takich jak: personalizizm, dowartościowanie znaczenia rodziny, uaktywnienie laikatu itp., prezentowana koncepcja parafii zawiera wiele braków. Należałoby przede wszystkim uściślić teologiczne pojęcie wspólnoty. Wiąże się z tym problem obecności Kościoła w konkretnych wspólnotach i grupach. Urzeczywistniają one Kościół tylko wtedy, gdy realizuje się ich jedność z Chrystusem i Jego Mistycznym Ciałem (por.

⁴⁶ Zob. K. W o j t y ł a, *U podstaw odnowy. Studium o realizacji Vaticanum II*, Kraków 1972, s. 102.

ChL 30)⁴⁷ Jednakże powstaje trudność metodologiczna konsekwentnego rozdzielenia porządku naturalnego i nadprzyrodzonego, w jakich znajduje się wspólnota⁴⁸ Ponadto istnieje osobny problem miłości czynnej Kościoła, którą w praktyce powinna realizować parafia. Teologia miłości czynnej Kościoła znajduje się dopiero w stadium rozwoju, toteż nadal pozostaje otwarte pytanie o zakres i formy jej realizacji w parafii. Od rozwiązań teologicznych w tej dziedzinie zależy integralność duszpasterstwa w ogóle, jak również właściwe ustalenie kompetencji poszczególnych substruktur parafialnych⁴⁹

Przede wszystkim zaś odczuwa się brak naukowego opracowania pojedynczych prób weryfikacji przedstawionego tu modelu parafii – wspólnoty wspólnot⁵⁰, podejmowanych w duszpasterstwie polskim. Jest to – jak się wydaje – zadanie teologii pastoralnej i duszpasterstwa na najbliższe lata.

PARROCCHIA
IN QUANTO COMUNITÀ DELLE COMUNITÀ
NELLA LETTERATURA POLACCA DOPOCONCILIARE

S o m m a r i o

Il concetto della parrocchia in quanto comunità delle comunità stava nascendo nella letteratura teologica dopoconciliare in Polonia.

Il rinnovamento della parrocchia tradizionale – secondo i pastoralisti polacchi – dev'essere basata sull'ecclesologia del Concilio, nella stretta connessione con la teologia della diocesi in quanto chiesa locale. Per ambedue, cioè per una parrocchia e una diocesi, il centro vivificatrice è l'Eucaristia. Secondo il papa Giovanni Paolo II – la parrocchia è comunità capace di celebrare liturgia eucaristica (ChL 26). Intorno di essa nascono piccole gruppi e comunità, fra le quali il più spesso si menziona: gruppi catecumenali, antiche fraternità e società devozionali (per esempio – terziarii francescani). Il ruolo importante per

⁴⁷ Zob. A. L. S z a f r a ń s k i, *Eklezjalny charakter małych grup religijnych*, RTK 32(1985), z. 6, s. 79-92.

⁴⁸ Zob. J. M a j k a, *Metodologia nauk teologicznych*, Wrocław 1981, s. 304-305.

⁴⁹ Zob. F. W o r o n o w s k i, *Funkcja miłości czynnej Kościoła*, Łomża 1977, s. 297-319.

⁵⁰ Zob. *Duszpasterstwo „nietypowe” czy przyszłościowe*. [Z ks. Władysławem Gilem, proboszczem parafii św. Barbary w Trzebini, rozmawia o. Wojciech Bołoz CSSR], HD 55(1986), s. 122-125; M. N o w a k, *O nową wizję parafii*, Warszawa 1993.

la dinamica missionaria della parrocchia giocano le comunità dei sacerdoti e dei religiosi (religiose), responsabili per il pastorale.

La parrocchia missionaria svolge tre impegni decisivi: profetico, liturgico e caritativo. In modo più perfetto sono capaci compierle summenzionati piccoli organismi pastorali.

Ciò che serve soprattutto per la vita comunitaria della parrocchia sono: a) nella dimensione orizzontale-amministrativo – il concilio pastorale parrocchiale; b) nella dimensione verticale – il raduno per la celebrazione eucaristica domenicale, dove diversi nuclei comunitari divengono l'unità. Il ruolo tutto speciale per la vita comunitaria della parrocchia missionaria prende la famiglia – chiesa domestica in quanto l'ambiente dello sviluppo e la promozione umana.

Nell'ultimo decennio hanno iniziato qualche prova di costruire parrocchie-comunità delle comunità, basandosi sulle esperienze del Movimento per un Mondo Migliore oppure del movimento polacco – Luce-Vita. Però ci manca finora adeguata presentazione e l'analisi teologico-pastorale di esse. Proprio questo – ci pare – è l'impegno di teologia e pastorale per prossimi anni.

Riassunto da p. Marek Chmielewski